

Leszek Szewczyk

Recepcja mariologii Vaticanum II w polskiej teorii i praktyce homiletycznej

Salvatoris Mater 16/1/4, 276-287

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mariologia to dziedzina teologii podejmująca refleksję nad Maryją, Matką Jezusa, Jej teologicznym związkiem z Jezusem Chrystusem, miejscem w Kościele oraz kultem¹. Odwołując się do powyżej przytoczonej definicji Stanisława Celestyna Napiórkowskiego, można uznać, że *celem mariologii jest zbudowanie teologicznej syntezy obecności Maryi w wierze Kościoła, ze szczególnym uwzględnieniem Jej więzi z Synem oraz Jej miejsca w Kościele. Twórca polskiej szkoły mariologicznej zwraca tym samym uwagę na dwa podstawowe wymiary refleksji nad osobą Matki Pana: chrystologiczny i eklezjologiczny*². Celem niniejszego opracowania jest ukazanie recepcji mariologii Vaticanum II w polskiej teorii i praktyce homiletycznej. W punkcie pierwszym zostaną zaprezentowane główne impulsy mariologii Soboru Watykańskiego II

Ks. Leszek Szewczyk

Recepcja mariologii Vaticanum II w polskiej teorii i praktyce homiletycznej

SALVATORIS MATER
16(2014) nr 1-4, 276-287

i mariologii posoborowej. Sobór Watykański II zainspirował proces odnowy mariologii i odnowę tę kontynuują dokumenty kolejnych papieży. W następnych punktach zostanie ukazana recepcja mariologii, najpierw w teorii, a następnie w praktyce homiletycznej.

1. Główne impulsy mariologii Soboru Watykańskiego II i mariologii posoborowej

Druga połowa dwudziestego wieku to czas dużych zmian w refleksji mariologicznej. Sobór Watykański II, z postulatami powrotu do źródeł, do Biblii i nauczania Ojców Kościoła, przyczynił się do odwrócenia perspektywy w spojrzeniu na Matkę Pana. Jednocześnie Sobór ten dał najobszerniejszy w historii wykład Urzędu Nauczycielskiego Kościoła nauki o Maryi. Ósmy rozdział Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* ukazuje miejsce Maryi w Kościele. Jest Ona wyjątkową członkinią Kościoła i jednocześnie jego typem, pierwowzorem³. Tekst

¹ S.C. NAPIÓRKOWSKI, *Mariologia*, w: *Religia. Encyklopedia PWN*, t. VI, red. T. GADACZ, B. MILERSKI, Warszawa 2002, 431.

² E. ADAMIAK, *Traktat o Maryi*, w: *Dogmatyka*, t. 2, red. E. ADAMIAK, A. CZAJA, J. MAJEWSKI, Warszawa 2006, 19.

³ TAMŻE.

tej konstytucji nie pozostawia wątpliwości co do tego, jakie jest miejsce Maryi, a jakie Chrystusa w dziele zbawienia. Jego brzmienie jest jednoznaczne: Chrystus jest jedynym Pośrednikiem między Bogiem a ludzkością, jest Pośrednikiem w znaczeniu właściwym. Maryja jest pośredniczką w innym sensie niż Chrystus. W ścisłym powiązaniu tajemnicy Chrystusa z tajemnicą Maryi, przy zachowaniu proporcji znaczenia roli Chrystusa i roli Maryi w dziele zbawienia, można rozważać prawdę o rzeczywistym wpływie pobożności i duchowości maryjnej na nasze poznanie Jezusa. Jednocześnie trzeba uwzględnić prawdę, że to w tajemnicy Chrystusa wyjaśnia się w pełni tajemnica Maryi⁴. Schemat mariologiczny, czyli ósmy rozdział *Lumen gentium*, nosi tytuł *Błogosławiona Maryja Dziewica, Boża Rodzicielka, w misterium Chrystusa i Kościoła* i jest próbą syntezy obu dotychczasowych kierunków mariologii – chrystotypicznego i eklezjotypicznego. Na tle mariologii przedsoborowej tę równowagę trzeba odczytać jako wyraźne dojście do głosu i poparcie tendencji eklezjotypicznej. Do głosu doszły nowe zagadnienia mariologiczne: wiara i ubóstwo Maryi, Maryja jako Córa Syjonu, Arka Przymierza. Częste odwoływanie się Soboru do nauki Ojców Kościoła zaowocowało przede wszystkim podkreśleniem znaczenia Zwiastowania i roli Maryi we Wcieleniu. Teologia historiozbawcza spowodowała postrzeganie Maryi w relacji do zbawienia. Przywrócono właściwą hierarchię kultu, a to oznaczało, że pobożność prywatna ustąpiła miejsca liturgicznej, powrócono również do świętowania najważniejszych uroczystości maryjnych⁵.

Bardzo istotnym zagadnieniem, na temat którego wypowiedział się Sobór Watykański II, jest *hierarchia prawd*. Nie polega ona na stopniowaniu prawd bardziej i mniej prawdziwych. Wskazuje, że istnieje fundament, na którym opiera się pełnia wiary i egzystencji chrześcijańskiej. Jedne prawdy wiary dotyczą porządku celu – jak misterium Trójcy Świętej, Wcielenia i Odkupienia, inne porządku środków zbawienia – jak liczba sakramentów, hierarchiczna struktura Kościoła, prymat biskupa Rzymu itd. *Można to ująć również w ten sposób: różne prawdy w różnym stopniu przyczyniają się do ukonstytuowania wspólnoty uczennic i uczniów Jezusa Chrystusa jako Jego Ciała. Najgłębsza i źródłowa podstawa istnienia wspólnoty wierzących – w historycznie zmieniającej się postaci Kościoła – jest zasadą tożsamości tej wspólnoty. Ostatecznie fundamentem wiary chrześcijańskiej jest zbawczo udziela-*

⁴ Zob. S. NOWAK, *Poznanie Chrystusa przez Maryję*, w: *Poznać Chrystusa. Program duszpasterski na rok 2001/2002*, Katowice 2001, 157-159.

⁵ E. ADAMIAK, *Traktat o Maryi...*, 148, 149.

jąca się rzeczywistość Jezusa Chrystusa. Podtrzymujący istotę Kościoła fundament jest niewypowiedziany nigdy do końca⁶.

Również prawdy mariologiczne są przedmiotem prób porządkowania, według soborowej idei „hierarchii prawd”. Dominuje przekonanie, iż te prawdy o Maryi, które stoją na straży dogmatu chrystologicznego, mają znaczenie pierwszorzędne, z kolei za drugorzędne uważa się te prawdy, które związane są z soteriologią, charytologią lub eklezjologią⁷. W teologii maryjnej na szczycie prawd stoi dogmat o Bożej Matce. Prawda o Bożym macierzyństwie łączy się wewnętrznie z prawdą o Chrystusie Bogu-Człowieku oraz z artykułem wiary o Trójcy Przenajświętszej. Inne prawdy mariologiczne łączą się wyraźniej z nauką o człowieku i Kościele⁸.

Paweł VI w adhortacji *Marialis cultus* (2 II 1974) wskazał zasady pogłębiania duchowości maryjnej i kultu maryjnego. Pobożność maryjna ma być: *trynitarna*, czyli odnosząca się do Trójcy Przenajświętszej; *chrystologiczna* – ujmowana w perspektywie Chrystusa; *pneumatologiczna* – czcząc Maryję, należy pamiętać o istotnej roli Ducha Świętego, którego Ona jest Oblubienicą; *eklezjologiczna* – wskazywanie miejsca Maryi w Kościele; *skryptyurystyczna* – oparta przede wszystkim na Piśmie Świętym; *liturgiczna* – uzgodniona z liturgią i podporządkowana litur-

⁶ Idea *hierarchii prawd* wskazuje zatem na to, że wśród wyznawanych prawd znajdują się takie, które ujmują fundament wiary chrześcijańskiej bardziej bezpośrednio, bardziej źródłowo, i takie, które czynią to nie tak bezpośrednio. Drugie służą do wyjaśnienia i ochrony pierwszych, ale również one mają związek (choć dalszy) z fundamentem wiary; idea ta nie dotyczy „prawdziwości” omawianych orzeczeń. Wszystkie są prawdami wiary, ale nie wszystkie są równorzędne; osią, linią przewodnią, fundamentem „hierarchii” prawd jest dogmat chrystologiczny i trynitarny. E. ADAMIAK, *Traktat o Maryi...*, 181, 182.

⁷ TAMŻE, 182.

⁸ S.C. NAPIÓRKOWSKI, *Matka naszego Pana*, Tarnów 1992, 161. *Wiara, którą chrześcijanin obejmuje swojego Chrystusa, napotyka przy Nim Matkę. Podstawowa wielkość, jaką w niej odkrywa – to Boże macierzyństwo, fakt najbardziej zdumiewający, który rozstrzyga o jedynym i nieporównywalnym miejscu Matki Pana w historii zbawienia, tajemnica, która wprowadza Matkę w głąb tajemnicy Syna, a przez to w najgłębsze misterium trynitarne. Że uszregł ją od znazy jakiegokolwiek grzechu, że Jej macierzyństwo wyróżnił dziewictwem, że w Niej jako w pierwszej chrześcijance zrealizował odkupienie w sposób doskonały, co zmanifestowało się wniebowzięciem, że we wspólnocie świętych (communio sanctorum) odgrywa Ona szczególną rolę przez swoje ustawienictwo – wynika to z wybrania Jej na Matkę Słowa Wcielonego i postawienia z Synem w samym centrum historii zbawienia; są to więc następstwa Bożego macierzyństwa. Wokół prawdy o Theotokos, jako prawdy centralnej i fundamentalnej, ustawiają się prawdy pochodne i wtórne, nieporównywalnie niższej rangi teologicznej. Pondus i ordo tych prawd budują hierarchię zupełnie wyraźną: Boże macierzyństwo dominuje ponad wszystkimi innymi tajemnicami Maryi.* S.C. NAPIÓRKOWSKI, *O właściwe miejsce Bogarodzicy w pobożności katolickiej*, Pytania o hierarchię prawd, w: *Maryja w tajemnicy Chrystusa*, red. S.C. NAPIÓRKOWSKI, S. LONGOSZ, Niepokalanów 1997, 190, 191.

gii; *antropologiczna* – uwzględniająca osiągnięcia nauki o człowieku; *ekumeniczna* – unikająca niewłaściwych form kultu maryjnego, które mogłyby zrażać do katolicyzmu chrześcijan innych wyznań. Do zasad pobożności i duchowości maryjnej należy również zaliczyć zasadę *naśladowania w pobożności* – od Maryi trzeba uczyć się chrześcijańskiej pobożności oraz *hierarchii nabożeństw maryjnych* – nie wszystkie stosowane w Kościele formy kultu maryjnego są jednakowo godne zalecenia i praktykowania⁹.

Encyklika Jana Pawła II *Redemptoris Mater* aprobuje mariologię chrystotypiczną i jednocześnie podkreśla mariologię eklezjotypiczną. To w tajemnicy Chrystusa wyjaśnia się w pełni tajemnica Maryi¹⁰. *Redemptoris Mater* wyraźnie stwierdza potrzebę widzenia Maryi w misteriach Chrystusa, by przez nie dochodzić do poprawnego teologicznie obrazu Matki Boga¹¹. Nie da się bowiem zmienić spojrzenia na Matkę Jezusa bez zmiany stosunku do samego Jezusa¹². Kościół od pierwszej chwili patrzył na Maryję przez Jezusa, tak jak patrzył na Jezusa przez Maryję¹³. Połączenie Maryi z Chrystusem daje mariologii, inspirującej kaznodziejskie przepowiadanie, właściwe znaczenie.

2. Recepcja mariologii Vaticanum II w polskiej teorii homiletycznej

Zagadnienie teorii i praktyki kaznodziejskiej (homiletycznej) podejmuje homiletyka, która według dominującego dzisiaj ujęcia eklezjologicznego jest dyscypliną teologiczno-praktyczną zajmującą się wypracowaniem w świetle Objawienia i analizy aktualnej sytuacji kościelnej posługi słowa, zasad i dyrektyw, dzięki którym może ono dziś i jutro wypełniać misję pośrednictwa zbawczego. W ujęciu teologicznym homiletyka poszukuje odpowiedzi na pytanie, jak dzieło zbawcze dokonane przez Boga w przeszłości aktualizuje się dziś i wbudowuje w jutro przez przepowiadanie słowa Bożego, a według nurtu teologiczno-komunikacyjne-

⁹ A. RYBICKI, *Maryjna duchowość*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. CHMIELEWSKI, Lublin – Kraków 2002, 495.

¹⁰ Zob. RM 4.

¹¹ Zob. S.C. NAPIÓRKOWSKI, *Nie ma dobrej mariologii bez dobrej teologii*, w: *Matka Odkupiciela*, red. S.C. NAPIÓRKOWSKI, Lublin 1993, 129-132.

¹² Z. NOSOWSKI, *Pośrednictwo Maryi: Od teologii do duszpasterstwa*, w: *Matka...*, 271.

¹³ Zob. RM 26.

go homiletyka jest nauką refleksją nad komunikacją orędzia zbawczego współczesnemu człowiekowi¹⁴.

Przepowiadanie słowa Bożego¹⁵ powinno pełnić funkcję pomostu łączącego liturgię z pobożnością. Jest ono wyjaśnianiem Pisma Świętego, służącym umacnianiu wiary i aktualizowaniu jej wymogów. Oba te momenty są konstytutywne dla głoszenia słowa Bożego: odwoływanie się do Pisma Świętego i zastosowanie do konkretnych sytuacji. Odnosi się to również do kaznodziejstwa maryjnego¹⁶. Konferencja Plenarna Episkopatu Polski w dniu 15 czerwca 1967 roku uchwaliła zasady, którymi powinno cechować się kaznodziejstwo; a zatem powinno ono być chrystocentryczne, maryjne, soborowe, homilijne i katechetyczne. Maryjności w kaznodziejstwie polskim domaga się głęboko zakorzenione w narodzie polskim nabożeństwo do Matki Bożej¹⁷.

Lektura wypowiedzi Kościoła pozwala sformułować zasady kaznodziejstwa maryjnego. Powinno ono umieszczać Maryję w kontekście historii zbawienia i ukazywać Jej ścisły związek nie tylko z Chrystusem, lecz także z Kościołem, którego jest pierwowzorem. A zatem kaznodziejstwo powinno czerpać w jednakowym stopniu z mariologii chrystotypicznej, jak i eklezjotypicznej, przedstawiać Maryję jako wzór uległości natchnieniom Ducha Świętego i wzór pozytywnej odpowiedzi na Boże wezwanie, jak również wzór zaufania Chrystusowi; wzór eschatologicznej nadziei oraz wzór ewangelizacji. Mariologię chrystotypiczną i eklezjotypiczną należy w kaznodziejskiej praktyce traktować komplementarnie, a nie, jak to się często dzieje, ekskluzywnie¹⁸.

Kaznodziejstwo powinno pomagać w zrozumieniu roli Maryi w Bożym planie zbawienia przez kontemplację tajemnic Chrystusa oraz rozważanie posłannictwa Maryi w świetle Słowa, które stało się ciałem. Powinno przekazywać biblijne przesłanie w taki sposób, żeby przy tematach Wcielenia, działalności publicznej i ukrzyżowania Chrystusa, jak

¹⁴ W. PRZYCZYNA, G. SIWEK, *O metodologii homiletyki*, „Studia Nauk Teologicznych PAN” 2(2002) 291, 292.

¹⁵ Przepowiadanie jest pojęciem ogólnym i zawiera w sobie: kazania, katechezy, homilie, konferencje religijne, egzorty itp. W niniejszym artykule terminy: „przepowiadanie”, „kaznodziejstwo”, „głoszenie słowa Bożego”, „posługa słowa” używane będą zamienne dla oznaczenia spełnianego przez Kościół posłannictwa głoszenia Ewangelii.

¹⁶ Zob. F. COURTH, *Mariologia – Maryja, Matka Chrystusa*, w: *Podręcznik teologii dogmatycznej*, red. W. BEINERT, Kraków 1999, 197-198.

¹⁷ Zob. A. LEWEK, *Współczesna odnowa kaznodziejstwa*, t. 1, Warszawa 1970, 89-91.

¹⁸ L. SZEWCZYK, *Od mariologii do pobożności maryjnej. Treści maryjne w kazaniach piekarskich podczas pielgrzymek świata męskiego*, w: *Studia piekarskie*, t. 2, red. G. STRZELCZYK, Katowice – Piekary Śląskie 2006, 51, 52; G. SIWEK, *Kazania maryjne*, Kraków 2001, 5, 6.

również Jego wywyższenia ukazywany był udział towarzyszących Mu ludzi. Tak jest zwłaszcza w przypadku Maryi, pełnej łaski Matki Bożej i milczącego świadka śmierci krzyżowej. Spojrzenie na Nią może rozbudzić świadomość specyficznej roli, jaka w historii zbawienia została wyznaczona jednostce na drodze zmierzającej do wiecznej, eschatologicznej wspólnoty z Bogiem¹⁹.

Chrystocentryczne nastawienie kultu Najświętszej Maryi Panny kierowało uwagę wiernych na tajemnicę Trójcy Świętej. W kulcie świętych nie chodzi tylko o cześć czcigodnym osobom, ale o docenienie łaski, którą Bóg daje człowiekowi. Przeżywając rok liturgiczny, Kościół oddaje cześć Najświętszej Matce Bożej, Maryi, która nierozzerwalnym węzłem związana jest ze zbawczym dziełem swojego Syna. Rozwijanie mariologii chrystotypicznej i eklezjotypicznej jest domeną teologów, zwłaszcza dogmatyków. Zadaniem duszpasterzy, apostołów maryjnych i kaznodziejów jest umiejętne wykorzystanie wskazań współczesnej mariologii dla właściwego kształtowania pobożności maryjnej. Miejscem, gdzie pobożność maryjna powinna czerpać obficie z dorobku mariologii, są sanktuaria maryjne. Są one szansą ewangelizacji, także szansą recepcji Soboru, zwłaszcza odnowy liturgicznej, jak również mariologii i pobożności maryjnej²⁰. Po Soborze Watykańskim II w polskiej literaturze teologicznej oraz w opracowaniach naukowych zagadnienia mariologiczne były podejmowane wielokrotnie. Wydana w roku 2007 *Polska bibliografia homiletyczna*²¹ zawiera ponad 180 pozycji mariologicznych (hasła: kazania maryjne, Maryja – niektóre pozycje opatrzone są obydwoma hasłami). Zagadnienie obecności i jakości teologii maryjnej w polskim kaznodziejstwie maryjnym podejmowano w kilku pracach doktorskich²². Wielokrotnie zagadnienia mariologiczne stały się przedmiotem homiletycznego studium w pracach magisterskich. Wiele tych prac to studium dorobku

¹⁹ F. COURTH, *Mariologia – Maryja...*, 197, 198.

²⁰ Zob. J. KAŹMIERCZAK, *Chrystologiczna zasada odnowy kultu maryjnego*, „Homo Dei” 62(1993) nr 3, 79-85; A. ZUBERBIER, *Podstawy teologiczne kultu Matki Bożej*, w: *Z Maryją chcę mówić o każdej porze*, red. W. WOJDECKI, Warszawa 1986, 207-215.

²¹ W. PRZYCZYNA, L. SZEWCZYK, *Polska bibliografia homiletyczna 1945-2005*, Kraków 2007.

²² S. KAŁDON, *Pobożność maryjna i jej rola w kształtowaniu postawy chrześcijanina w kazaniach o. Konstantego M. Żukiewicza OP*, PAT, Kraków 1991; T. LEWANDOWSKI, *Recepcja mariologii II Soboru Watykańskiego w kaznodziejstwie polskim w latach 1965-1985*, KUL, Lublin 1993; D. MASTALSKA, *Teologiczny obraz Maryi w polskich kazaniach Antoniego Węgrzynowicza OFM (1658-1721)*, KUL, Lublin 1993; A. PRUGAR, *Perykopy maryjne Ewangelii według św. Jana (J 2, 1-12; 19, 25-27) w polskim przepowiadaniu posoborowym. Studium egzegetyczno-homiletyczne*, KUL, Lublin 2005.

kaznodziejskiego poszczególnych kaznodziejów podejmujących tematy maryjne²³. Kolejna grupa dysertacji magisterskich podejmuje zagadnienie problematyki mariologicznej występującej w homiliach publikowanych w poszczególnych czasopismach teologicznych²⁴. Można również odnaleźć prace magisterskie analizujące zagadnienie aktualizacji czytań przypadających na uroczystości maryjne²⁵ lub działalności kaznodziejskiej poszczególnych zgromadzeń zakonnych²⁶. Zagadnienia mariologii

²³ J. BRODZIAK, *Problematyka maryjna w kazaniach Jana Pawła II w latach 1978-1981*, KUL, Lublin 1985; P. IWANEK, *Nauka św. Rafała Kalinowskiego o Matce Bożej w jego konferencjach*, PAT, Kraków 1992; F. KLEWIADO, *Przepowiadanie o Matce Pana i postaci Kościoła u Maxa Thuriana*, ATK, Warszawa 1971; T. KLUZEK, *Przepowiadanie prawd maryjnych w kazaniach o. Brunona Osieckiego*, ATK, Warszawa 1973; L.M. KUBRAK, *Popularyzacja mariologii w dziele o. Honorata Koźmińskiego „Czem jest Maria”*, KUL, Lublin 1975; S. KUŚMIERCZYK, *Mariologia w przepowiadaniu księdza biskupa Jana Jaroszewicza na podstawie „Rozważań dla zakonnic”*, PAT, Kraków 1989; J. MICHŃO, *Problematyka zawarta w kazaniach maryjnych ks. Józefa Prajsnara (1899-1984)*, PAT, Kraków 2000; J. OSIADŁY, *Problematyka maryjna w kazaniach o. Jana Dionizego Łobżyńskiego*, KUL, Lublin 1975; M. PACIUSZKIEWICZ, *Ks. Jan z Szamotuł jako mariolog w świetle swoich „Kazań”*, KUL, Lublin 1960; E. RZEZAK, *Mariologia zawarta w kazaniach o. Apoloniusza Zynela OFMConv (1914-1987) na tle wskazań VIII rozdziału Konstytucji dogmatycznej o Kościele „Lumen gentium”*, KUL, Lublin 1988; M. SACHADEL, *Przepowiadanie maryjne Sługi Bożego ks. Franciszka Blachnickiego, założyciela Ruchu Światło-Życie*, KUL, Lublin 2006; Z. TOKARZ, *Obraz Najświętszej Maryi Panny w homiliach i rozważaniach księdza biskupa Jana Pietraszki*, PAT, Kraków 1990; P. WŁODARCZYK, *Przywileje Matki Najświętszej w kazaniach ks. Jana Barana*, PAT, Kraków 1995; E. WOŁOS, *Najświętsza Maryja Panna w świetle kazań ks. bpa Karola Józefa Fischera*, KUL, Lublin 1983; A. ZIELIŃSKI, *Rola nabożeństwa do Maryi w życiu kapłana w nauczaniu Jana Pawła II*, ATK, Warszawa 1993.

²⁴ I. DĘBICKA, *Obraz Najświętszej Maryi Panny w świetle kazań drukowanych w „Materiałach Problemowych” w latach 1967-1989*, PWT, Warszawa 2004; A. MARJAŃSKA, *Mariologia posoborowa w przepowiadaniu na przykładzie kazań maryjnych drukowanych we „Współczesnej Ambonie” w latach 1980-2000*, PWT, Warszawa 2004; J. NALASKOWSKI, *Struktura homiletyczna kazań o tematyce maryjnej we „Współczesnej Ambonie”*, KUL, Lublin 1966; A. WASILEWSKI, *Maryja w historii zbawienia w świetle materiałów kaznodziejskich drukowanych w „Homo Dei” w latach 1982-1992*, KUL, Lublin 1993; K. WOJCIESZAK, *Nauka o roli Maryi w dziele zbawienia zawarta w kazaniach drukowanych w „Bibliotece Kaznodziejskiej” (1972-1975). Studium homiletyczne*, KUL, Lublin 1980; R. ZIEMIŃSKI, *Maryja – Matka Boga i Matka Kościoła w kazaniach drukowanych w „Bibliotece Kaznodziejskiej” w latach 1980-1990*, KUL, Lublin 1990; Z. WSUŁ, *Rola Maryi w Kanie Galilejskiej (J 2, 1-12) w przepowiadaniu „Biblioteki Kaznodziejskiej”*, KUL, Lublin 1985.

²⁵ J.R. BRANDYS, *Problematyka homilii na Uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny zamieszczonych w „Bibliotece Kaznodziejskiej” (1972-2009)*, WTL US, Katowice 2013; R. NAWROCKI, *Aktualizacja czytań biblijnych uroczystości Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w kaznodziejstwie polskim w latach 1974-2004*, UMK, Toruń 2005.

²⁶ J. SZKOPIECKI, *Działalność kaznodziejska księży salezjanów w czasie peregrynacji obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w Archidiecezji Gnieźnieńskiej w latach 1978-1979*, KUL, Lublin 1981.

w przepowiadaniu słowa Bożego były też przedmiotem licznych artykułów. Wielokrotnie temat ten podejmował ks. Tadeusz Lewandowski²⁷. Także inni autorzy omawiali to zagadnienie²⁸. W opracowaniach naukowych omawiano również temat historycznego rozwoju kaznodziejstwa maryjnego²⁹. Ukazywano posługę poszczególnych kaznodziejów i treści mariologiczne w ich przepowiadaniu³⁰. W pozostałych artykułach analizowano między innymi przepowiadanie maryjne w sanktuariach maryjnych³¹ oraz ukazywano Maryję jako wzór dla kobiet³², dla młodzieży³³ i dla wszystkich słuchających słowa Bożego³⁴. Z powyższego zestawienia wynika, że posoborowe dysertacje naukowe oraz literatura homiletyczna często podejmują zagadnienia mariologiczne. Teoria homiletyczna, korzystając również z dorobku biblistów, dogmatyków i liturgistów jest bogata i uporządkowana.

²⁷ T. LEWANDOWSKI, *Implikacje homiletyczne soborowej mariologii*, „Ateneum Kapańskie” 108/1(1987) 65-73; TENZE, *Mariologia soborowa w kaznodziejstwie polskim*, w: *Matka Jezusa wśród pielgrzymującego Kościoła*, red. J. GAJEK, K. PEK, Warszawa 1993, 175-204; TENZE, *Polskie kaznodziejstwo maryjne po II Soborze Watykańskim*, w: *Z zagadnień współczesnej homiletyki*, red. W. PRZYCZYNA, Kraków 1993, 146-203; *Soborowa wizja Maryi a polskie kaznodziejstwo maryjne*, „Współczesna Ambona” 4(1985) 139-155.

²⁸ J. TWARDY, *Głoszenie kazań maryjnych*, w: *Kościół czci Matkę swego Pana. Sympozjum mariologiczne zorganizowane przez WSD w Przemyślu w dniu 23 października 2002 r.*, red. W. SIWAK, Przemyśl 2003, 149-170; L. SZEWCZYK, *Przez Jezusa do Maryi w kaznodziejstwie*, w: *Przez Jezusa do Maryi*, red. S.C. NAPIÓRKOWSKI, Częstochowa 2002, 113-124; W. ZYCIŃSKI, *Jak mówić o Maryi*, w: *Prawdy wiary w przepowiadaniu*, red. W. PRZYCZYNA, Kraków 2002, 75-90.

²⁹ M. BRZOZOWSKI, *Polskie kazania maryjne w XIX wieku*, w: *Niepokalana*, red. B. PYLAK, C. KRAKOWIAK, Lublin 1988, 551-569; W. PAZERA, *Kaznodziejstwo jasnogórskie w okresie międzywojennym*, „Studia Claramontana” 18(1998) 83-92; J. WOJTKOWSKI, *Wniebowzięcie Matki Bożej w zbiorach kazań należących do duchownych z Pomorza Gdańskiego na przełomie XV i XVI wieku*. Studia Pomoraniae Assumptionistica II, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 13/2(1966) 93-111.

³⁰ T. LEWANDOWSKI, *Pośrednictwo Maryjne w ujęciu biskupa Antoniego Pawłowskiego*, w: *W służbie Kościołowi i nauce*, J. BAGROWICZ, T. LEWANDOWSKI, K. RULKA, Włocławek 1994, 127-135; D. MASTALSKA, *Maryja wzorem i nauczycielką według Antoniego Węgrzynowicza OFM (1658-1721)*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 1/2(2002) 135-145.

³¹ R. ABRAMEK, *Rola Maryi i Jasnej Góry w dziejach Polski jako treść kaznodziejstwa patriotycznego*, „Materiały Problemowe” 21(1989) nr 1, 111-127; K. STANIEK, *Przeгляд kazań wygłoszonych w czasie koronacji obrazów i figur Matki Bożej w Polsce w II połowie XX wieku*, „Salvatoris Mater” 5(2003) nr 2, 247-316; L. SZEWCZYK, *Od mariologii do...*, 47-58.

³² A. KULCZYKA, *Jak nie mówić i jak mówić o Maryi jako wzorze kobiecości*, „Homo Dei” 285(2007) nr 4, 104-114.

³³ W. ZYCIŃSKI, *Współczesne przepowiadanie mariologii młodzieży*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 38-39(1991/1992) nr 2, 113-119.

³⁴ R. WRÓBEL, *Maryja wzorem słuchania słowa Bożego*, „Salvatoris Mater” 5(2003) nr 2, 90-103.

3. Recepcja mariologii Vaticanum II w polskiej praktyce homiletycznej

W praktyce kaznodziejskiej wyróżnia się trzy zasadnicze postacie jednostek przepowiadania: homilie, kazania i konferencje³⁵. Od 1972 roku w Polsce, w związku z wprowadzeniem nowego trzyletniego cyklu czytań mszalnych, homilia stała się obowiązującą formą przepowiadania słowa Bożego w ramach liturgii. Cykl programu homiletycznego odpowiada trzyletniemu układowi lekcjonarza niedzielnego i świątecznego i jest przedstawieniem całości wiary oraz życia chrześcijańskiego. Prawdy dogmatyczne (mariologia) można głosić w każdej z tych jednostek kaznodziejskich. Najodpowiedniejszą jest kazanie, natomiast głoszenie prawdy wiary w homilii zależy od tego, czy prawda taka narzuca się homiliiście jako bezpośrednia konsekwencja lektury tekstów świętych – biblijnych lub liturgicznych. Za każdym jednak razem nie chodzi o prawdę samą w sobie, lecz o życie słuchaczy, które ta prawda ma rozświetlać i interpretować³⁶.

Ocena recepcji mariologii Vaticanum II w polskiej praktyce homiletycznej była już przeprowadzana kilkakrotnie³⁷. Na podstawie tych analiz można podjąć próbę sformułowania wniosków i postulatów odnoszących się do kaznodziejstwa maryjnego. Analizowane homilie, kazania i konferencje są w jakiejś mierze tekstami reprezentatywnymi dla praktyki głoszenia kazań w Polsce. Uzyskane wyniki oraz ich ocena są zbieżne w wielu przypadkach z oceną sytuacji przepowiadania słowa Bożego, dokonywaną zarówno przez samych teoretyków kaznodziejstwa, jak i słuchaczy.

Często w przepowiadaniu kaznodziejskim akcentuje się prawdę, że Maryja jest ściśle związana z Chrystusem. Ona jest obecna i dzia-

³⁵ Homilia to wyjaśnienie jakiegoś szczegółu z czytań Pisma Świętego lub innego tekstu sprawowanego obrzędu liturgicznego, w którym to wyjaśnieniu, na podstawie tekstów świętych, wyklada się tajemnice wiary i zasady życia chrześcijańskiego. Kazanie to przemówienie w ramach liturgii lub w ścisłym związku z nią, dla którego punktem wyjścia jest jasno określony przez kaznodzieję temat. Kaznodzieja czerpie argumenty z wszystkich źródeł zawierających Bożą prawdę z uwzględnieniem Pisma Świętego i Tradycji. Konferencja różni się od kazań i homilii sposobem ujęcia tematu oraz czasem trwania (30-45 min.). Opracowanie tematu zbliża konferencję do wykładu naukowego, zwraca się bowiem w niej szczególną uwagę na rozumowe uzasadnienie głoszonych prawd. Zob. Z. ADAMEK, *Homiletyka*, Tarnów 1992, 128-134.

³⁶ W. PRZYCZYNA, *Jak głosić prawdy wiary*, w: *Prawdy wiary w przepowiadaniu*, red. TENŻE, Kraków 2002, 21.

³⁷ J. BRODZIAK, *Przepowiadanie adwentowe*, Sandomierz 2002; T. LEWANDOWSKI, *Recepcja mariologii II Soboru Watykańskiego w kaznodziejstwie polskim w latach 1965-1985*, KUL, Lublin 1993; L. SZEWCZYK, *Recepcja liturgicznego...*

ła w misterium Chrystusa i Kościoła. Maryja jest uświęconą od początku swego życia dziewicą Matką Chrystusa. Towarzyszy wiernie swemu Synowi od Betlejem po Golgotę, śmierć na krzyżu i Zmartwychwstanie. Analizowane homilie i kazania ukazywały Maryję jako wzór całkowitego zawierzenia Bogu. Kaznodzieje wiele miejsca poświęcają kwestii udziału Maryi w tajemnicy Chrystusa i Jej współdziałania w dziele zbawienia, szczególnie podkreślając tajemnicę Niepokalanego Poczęcia, Wcielenia, śmierci Chrystusa i Wniebowzięcia Maryi. Ukazując Maryję w relacji do Kościoła, autorzy homilii i kazań uwydatniają macierzyńskie funkcje Maryi wobec ludu Bożego, zwłaszcza funkcję pośredniczki oraz podkreślają zrealizowany w Niej pierwowzór Kościoła. Natomiast przekaz kaznodziejski dotyczący kultu Maryi przedstawia jego dogmatyczne uzasadnienie, wskazuje na cechy i formy, w których dominują formy pozaliturgiczne, będące odbiciem specyfiki polskiej religijności maryjnej³⁸.

Naśladowanie zaś Maryi, do którego zachęcają kaznodzieje, pozwała na pozytywną odpowiedź na to wezwanie. Do najważniejszych przejawów naśladowania Maryi autorzy zaliczają zjednoczenie z Chrystusem, posłuszeństwo Jego woli, słuchanie słowa Bożego, realizację zbawczych zamierzeń Boga, zawierzenie Bożemu słowu. W kazaniach znalazło się omówienie oraz zachęta do poszczególnych form modlitwy. Wierzący powinni naśladować Maryję, której wdzięczność wyraziła się w hymnie *Magnificat*. Maryja, zdaniem kaznodziejów, stanowi dla wierzących wieczny przykład wdzięczności Bogu, który czyni nam wielkie rzeczy³⁹. Kaznodzieje wykazują również, że Maryja jest wzorem dla wszystkich chrześcijan, jak należy prowadzić dialog z Bogiem. Jest przykładem pokory i posłuszeństwa. Matka Syna Bożego jest przewodniczką w wierze dla wszystkich zdążających na spotkanie z Jej Synem. Ona uczy zanosić Jezusa innym⁴⁰. Homilie nie zawsze wykazują, że posłuszeństwo Maryi jest najdoskonalszym urzeczywistnieniem posłuszeństwa Abrahama⁴¹. On jest przecież „ojcem naszej wiary” (por. Rz 4, 12). Kaznodzieje także za mało akcentują zestawienie nieposłuszeństwa Ewy i posłuszeństwa Maryi, na co wskazuje soborowy dokument *Lumen gentium*⁴². W homiliach za mało ukazuje się na przykładzie Maryi, że wiara jest odpowiedzią człowieka na zaproszenie Boga do wspólnoty z Nim. Trudno zauważyć

³⁸ T. LEWANDOWSKI, *Polskie kaznodziejstwo maryjne...*, 202, 203.

³⁹ L. SZEWCZYK, *Przez Jezusa do Maryi...*, 116-121.

⁴⁰ J. BRODZIAK, *Przepowiadanie adwentowe...*, 333-335.

⁴¹ Zob. RM 14.

⁴² Zob. LG 56.

porównanie wiary Maryi do wiary Abrahama, jak naucza nas *Katechizm Kościoła Katolickiego* i *Redemptoris Mater*⁴³.

Pozytywnym elementem w homiliach i kazaniach maryjnych, co daje się zauważyć zwłaszcza w jednostkach obecnie głoszonych, jest troska o dogmatyczne uzasadnienie czci należnej Maryi. W analizowanych homiliach i kazaniach kaznodzieje wprost lub pośrednio odwoływali się do nauczania Kościoła o Maryi. Powoływano się między innymi na treść VIII rozdziału Konstytucji dogmatycznej o Kościele Soboru Watykańskiego II, odwoływano się do *Marialis cultus*, a także do encykliki *Redemptoris Mater*. Wiele homilii i kazań opartych było wprost na wyjątkach wyżej wymienionych tekstów, inne zaś głoszone były w duchu tych dokumentów. W miarę upływu czasu od Soboru kazania maryjne są nie tylko bardziej chrystocentryczne w ukazywaniu kultu maryjnego, lecz także przedstawiają jego eklezjocentryczny wymiar.

Nadal w wielu kazaniach zauważa się przerost sentymentalizmu, oderwanie pobożności maryjnej od Chrystusa, a także od codziennego życia. Wiele też analizowanych kazań wykazuje niezgodność z kerygmatem. Jest to konsekwencja pewnej samowoli w interpretacji biblijnego tekstu. Ograniczanie się tylko do własnych przemyśleń i brak odniesienia do hermeneutyki biblijnej sprawia, że miejsce Chrystusa zajmuje tylko okoliczność sprawowanej liturgii czy teologiczny traktat⁴⁴.

4. Zakończenie

Drugi Polski Synod Plenarny przytacza słowa błogosławionego Jana Pawła II skierowane do biskupów polskich podczas wizyty *Ad limina apostolorum* w 1992 roku: *Niech ta polska droga maryjna trwa i umacnia się, żebyśmy nigdy tej drogi nie zgubili pod nogami. Żebyśmy zawsze nią szli nie tylko w tym minionym tysiącleciu, ale także w tym, które się zbliża. Słowa te zobowiązują Kościół w Polsce do wierności polskiej drodze maryjnej, a równocześnie do pogłębiania, korygowania i ubogacania polskiej pobożności maryjnej*⁴⁵. Ten sam Synod podaje syntetycznie ujęte wskazania dla kaznodziejstwa maryjnego. Zachęca w nim, żeby głoszący kazania maryjne, w trosce o integralny przekaz tajemnicy zbawienia, czerpali przede wszystkim z bogatego skarbcza

⁴³ TAMŻE.

⁴⁴ L. SZEWCZYK, *Przez Jezusa do Maryi w kaznodziejstwie*, w: *Przez Jezusa do Maryi*, red. S.C. NAPIORKOWSKI, Częstochowa 2002, 121-123.

⁴⁵ *II Polski Synod Plenarny*, Poznań 2001, 266, 267.

Tradycji, uwzględniając przy tym właściwą hierarchię prawd wiary. Przestrzega jednocześnie, żeby nie przeciwstawiać dobroci Matki Bożej sprawiedliwości i surowości Chrystusa czy Boga Ojca. *Teologię pośrednictwa do Chrystusa należy dopełniać i harmonizować z teologią pośrednictwa w Chrystusie oraz pośrednictwa w Duchu Świętym, zgodnie z nauką Kościoła*⁴⁶. Recepcja mariologii Soboru Watykańskiego II dokonuje się systematycznie. W teorii homiletycznej widoczna jest już bardzo wyraźnie. I tak jak w wielu innych dziedzinach życia, tak i w działalności kaznodziejskiej, pięknie rozwinięta teoria domaga się jeszcze wprowadzenia jej do kaznodziejskiej praktyki.

Ks. dr hab. Leszek Szewczyk
Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego (Katowice)

ul. Jordana 18
PL - 40-043 Katowice

e-mail: leszek.szewczyk@interia.pl

Reception of Mariology of Vaticanum II in the Polish homiletic theory and practice

(Summary)

Mariology is the theological study of Mary, the Mother of Jesus, her theological relation to Jesus Christ, her place in the Church and her veneration. The purpose of Mariology is to build a theological synthesis of the presence of Mary in the faith of the Church, with a special emphasis on her bond with her Son and her place in the Church. The purpose of this study is to show the reception of Mariology of the Second Vatican Council in the Polish homiletic theory and practice. The study presents the major impulses of the Mariology of the Second Vatican Council and the post-conciliar Mariology. The Second Vatican Council inspired the process of renewal of Mariology, which is continued in documents of consecutive popes. Next points show perception of Mariology, first in theory and later on in homiletic practice. Reception of Mariology of the Second Vatican Council takes place on systematic basis. It can be clearly seen in a homiletic theory. As it is the case in many other spheres of life, beautifully developed theory calls for introduction to a preaching practice.

⁴⁶ TAMŻE, 267.